

УДК 316.312

Борщ Костянтин Костянтинович
кандидат соціологічних наук, доцент
доцент кафедри соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м.Ужгород, Україна

Ляшко Мар'яна Михайлівна
викладач кафедри соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м.Ужгород, Україна

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНИХ ЖІНОК

В статті розглянуто як гендерні стереотипи впливають на соціальне становище жінок, які наслідки має гендерна дискримінація, основні напрями гендерної політики для зняття ефекту гендерної дискримінації. Авторами проаналізовано праці зарубіжних і вітчизняних дослідників, залежність понять гендерна дискримінація та гендерний стереотип, вплив гендерних стереотипів на трудову діяльність жінок. Визначено основні наслідки гендерної дискримінації жінок, основні напрями та інструменти зниження дискримінації для покращення становища жінок в інституційній сфері, в галузі моніторингу та освіти, у просвітницько-інформаційній сфері.

Ключові слова: гендер, гендерні відносини, дискримінація, гендерний стереотип.

Актуальність теми дослідження. Місце та роль жінки в суспільстві – одне з одвічних питань. Історично склалося, що жінки мають значно менше можливостей, ніж чоловіки, для прояву своїх здібностей. Причиною цього є ставлення соціуму до жінок. Жінка може реалізуватись як особистість лише у материнстві та сімейному житті, а що стосується професійного росту та громадсько-політичної діяльності – вважається вторинним. Таке ставлення до жінок є порушенням їх прав. Чоловіки і жінки в ході соціалізації розвиваються, орієнтуючись на статеву приналежність. Сексуальна ідентифікація починається з раннього дитинства і підкріплюється протягом усього життя.

Чоловік «повинен бути» раціональним, продуктивним, старанно працювати і заробляти. Йому «не слід бути» емоційним у прояві почуттів, сентиментальним, невпевненим і слабким. Жінка «не повинна бути» раціональною і сильною. Їй «слід» підтримувати чоловіка емоційно, за що він надає їй матеріальну підтримку. Звичайно, це крайні варіанти характеристик чоловічих і жіночих ролей. Люди часто кажуть: «У чоловіків і жінок різні ролі, але вони рівноцінні, так навіщо ж їх міняти?». Вони вважають традиційні чоловічі і жіночі ролі взаємодоповнюючими і заснованими на біологічних відмінностях між статями. Але в свою чергу, більшість соціальних науковців припускають, що традиційні гендерні ролі обмежують розвиток особистості і ведуть до соціальної нерівності, вони обмежують потенційні можливості кожного індивідуума не залежно від статі і цілісності.

Актуальність даного питання безперечно зростає. Це відбувається через те, що жінка й досі залишається предметом маніпуляції: за неї вирішують її подальше життя, штучно розділяють важливі для неї сімейну та професійну ролі. Жінка не може в повній мірі реалізувати себе ні в професійній діяльності, ні в ролі дружини та матері. Також применшення ролі жінки в суспільстві, неухвалене ставлення до її професійної та сімейної ролей на сучасному етапі розвитку українського суспільства значно поглибили старі «жіночі» проблеми і викликали до життя нові, а також погіршили стан її здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальні стереотипи як одна з найбільш цікавих і небайдужих сфер у функціонуванні суспільства протягом століть вивчалася багатьма дослідниками, такими як У.Ліппман, Л. Стрікленд, В.Трусков, Т.Шібутані, А.Бодалев та ін. Серед українських вчених ґрунтовні дослідження ген-

дерної системи в Україні здійснюють І.Головащенко, І.Жеребкіна, І.Лебединська, Т.Мельник, Н.Чухим; гендерних стереотипів і гендерних ролей – Т.Виноградова, Т.Говорун, П.Горностаї, О.Кікінежді, В.Семенов та ін. Дослідники вивчають окремі аспекти життєдіяльності жінки. В одних дослідженнях звертається увага на проблеми жіночої зайнятості, в інших – на важливість материнства, ще в інших – на самовдосконалення жінки.

Мета статті – розглянути особливості виникнення соціальних проблем жінок та розробити рекомендації щодо їх усунення в умовах сучасного суспільства.

Викладення основного матеріалу. Українські жінки, очевидно, у багатьох випадках сприймають прояви упередженого чи нерівного ставлення по відношенню до себе як належне, саме тому вони і не намагаються вживати активних заходів для виправлення ситуації. Більше половини жінок, які не робили спроб відстоювати свої права на рівноправне ставлення на робочому місці, пояснюють свою пасивну позицію тим, що не бачили доцільності у таких діях. Кожна десята жінка не відстоювала свої права, оскільки боялася погіршити свою ситуацію ще більше; приблизно стільки ж просто не вірили у можливість отримати позитивний результат. Кожна двадцята жінка пояснює свою бездіяльність відсутністю знань про можливі методи відстоювання власних прав.

Вчені виділяють три умовні групи гендерних стереотипів. Перша група стереотипів базується на відповідних уявленнях про психологічні риси та якості особистості чоловіків та жінок – стереотипи “maschile – feminnile”. Згідно з цими стереотипами чоловіки та жінки є протилежностями. Чоловікам приписується активне, творче начало, здатність вирішувати проблеми, застосовувати розвинуте логічне мислення та власну компетентність. Жіноче ж начало – природно-репродуктивне і тому жінка повинна бути покірною, залежною, емоційною.

Більш загально розглянути вплив гендерних стереотипів на сімейне життя можна крізь аналіз чоловічих та жіночих сімейних ролей. Зміст цих ролей визначається не лише історичним і культурним контекстом, але й значною мірою гендерними стереотипами, які панують в соціальному середовищі тієї чи іншої людини. Саме відповідно до панування гендерних стереотипів у родині можна виділити три типи сімей: традиційна, егалітарна, змішана.

До традиційних слід віднести родини, у яких, згідно з їх гендерними установками, всі господарські обов'язки

строго поділяються на жіночі та чоловічі. При цьому жіночих обов'язків набагато більше, ніж чоловічих. Жінка виконує у такій родині функції обслуговування, а це є одним з найстійкіших гендерних стереотипів. До того ж переважна більшість жінок з таких сімей виконують традиційно чоловічі ролі, котрі пов'язані з відповідальністю за життя та забезпечення родини [1, с.77].

Таким чином, змінюється роль жінки у родині. Жінка змушена брати на себе роль лідера у сім'ї, а це є додатковим навантаженням на неї. Тобто у такій сім'ї існує лише міф про рівність чоловіка та жінки, оскільки змінилися тільки професійні ролі жінки, вони притримують зараз до чоловічих. Але сімейні ролі у такій сім'ї залишилися незмінними. З'явилася проблема подвійного навантаження жінки: дім та робота.

Природно, що в сім'ях, де основні домогосподарські та матеріальні обов'язки перекладені на плечі жінки, вона змушена виконувати різні соціальні ролі (шлюбну, батьківську, домогосподарську та професійну). Така жінка, як правило, зазнає численних перевантажень. До того ж, виконувати нею ролі частіше є несумісними за багатьма параметрами, а це призводить до виникнення рольового конфлікту. Наслідком найчастіше стає «синдром хронічної втоми», зниження працездатності, дратівливість, пригніченість, депресія.

Необхідно підкреслити і той факт, що лідерство жінки у сім'ї найчастіше обумовлено не лише пасивністю чоловіків у сім'ї, але й впливом гендерних стереотипів на рівні сім'ї. Як бачимо, гендерні стереотипи мають великий резонанс і суттєво впливають як на життєдіяльність сім'ї, так і на особистісну самореалізацію жінки, призводять до негативних явищ у суспільстві.

Краще за все, негативні наслідки можна простежити через аналіз гендерних проблем професійних відносин. У цій сфері панують гендерні стереотипи, які беруть свій початок з минулого. Йдеться про стереотипи, які пов'язані зі змістом праці. Асиметричне розташування жінок в професійній структурі суспільства призводить до нерівності в оплаті праці, дискримінації при наймі на роботу, нерівномірного розподілу чоловіків та жінок у різних галузях (горизонтальна сегрегація) та дискримінації щодо розподілу посад у рамках однієї професійної групи. Всупереч конституційним нормам, стать є критерієм, який диференціює можливості професійного росту [9, с.154].

Дискримінація жінок щодо керівних посад спричинює іншу проблему. Незважаючи на високу професійну та освітню підготовку, жінки обіймають посади менш престижні та менш оплачувані, що вже також ввійшло в стереотип. Тому можна казати, що в цілому жінки та чоловіки, які мають однакову професійну та освітню підготовку, мають різну зарплатню

Зазначимо, що «нові часи» ставлять перед жінкою нові вимоги. Коло сімейних зобов'язань постійно розширюється, навантаження зростає. Сучасна побутова техніка полегшує виконання щоденної домашньої роботи, але вона не здатна вирішити ті завдання, які стосуються сімейного благоустрою, і вирішення яких, за невідомо як сформованими стереотипами, приписується саме жінці. Хогілося б задати риторичне запитання відомої феміністки Бетті Фрідан – чи не загнана сучасна жінка у пастку непомірними вимогами до виконання ролі господині: бути дружиною, коханою, матір'ю, вихователькою, покупцем, кухаркою, шофером, дизайнером інтер'єру, спеціалістом по вихованню і освіті дітей, бути вправною із побутовою технікою, бути у курсі усіх новинок, організовувати правильне харчування тощо.

Людина може розвиватися лише як цілісна особистість. С.Д.Максименко, підкреслює, що «для живої конкретної людини центральним є весь життєвий шлях, і все, що в ньому є, – першочергове, домінуюче

і надсуттєве: від конфлікту на роботі до екзистенційних проблем смислу буття». Тому процес становлення і розвитку цілісності людини – це процес діалектичний, як внутрішній, так і зовнішній. Зовнішній передбачає зміни ставлення до жінки з боку чоловіків та її самої до ролі і місця жінки в суспільстві. А внутрішній – це процес саморозвитку, саморозуміння жінки, розвитку її як особистості. Внутрішній процес розвитку жінки діалектично взаємопов'язаний із зовнішнім процесом і відбувається за рахунок розвитку системи функцій жінки: оформлення кожної ролі і збільшення та якісної зміни взаємозв'язків між цими функціями. Базовими функціями є наступні: жінка-дружина, жінка-мати, соціальний індивід і учасник соціального виробництва [2, с.144].

Якщо базовими функціями жінки XIX ст. були функції дружини і матері, то в XX ст. з'являються нові функції: учасник суспільного виробництва і соціальний індивід, тобто такі якості, властивості особистості, які затребувані суспільством. Удосконалення нових функцій і з'єднання їх в цілісну систему з попередніми приведе до цілісності жінки. На сьогодні всі базові функції швидше роз'єднані, ніж взаємопов'язані. Нові функції поки що не інтегрувались в життя жінки. Розвиток особистості жінки, включаючи в себе інтеграцію функцій, але, в першу чергу, за рахунок того, що вони повинні оформитися і бути визнані самими жінками [3, с.165].

Коли людина помиляється у своїх очікуваннях або через перешкоди, які заважають їй просуватися до бажаної цілі, або через відсутність останньої, настає фрустрація. Людині особливо важко справитися з фрустрацією, так як вони часто ведуть до самозневаги, примушуючи її відчувати себе невдахою або некомпетентною особистістю. До фрустрації може привести широке коло перешкод – як зовнішніх, так і внутрішніх, однією з яких є економіка.

На сьогодні основними видами дискримінації жінок є зниження розміру заробітної плати в порівнянні з заробітною платнею, що надається чоловікам; невмотивована відмова у прийнятті на роботу жінок віком від 45-55 років; незахищеність такої категорії жінок як молоді мами і т.д. Ще однією прихованою формою дискримінації жінок, що розповсюджується серед роботодавців, є дискримінація на основі сімейного стану жінок. Мова йде про жінок, які не перебувають у шлюбі або жінок, що тільки-но одружились. Залежно від того, наскільки буде вдосконалено законодавство України, щодо захисту прав жінок та наскільки ефективно буде реалізовано державну політику, щодо захисту цієї вразливої групи населення, настільки буде підвищено статус української жінки у суспільстві.

Посилення ролі особистості жінки в суспільстві значно покращить стан не лише її здоров'я, але й членів її родини і дозволить вирішити багато соціальних проблем. Для цього жінка повинна отримати доступ до різноманітних ресурсів, освіти, зайнятості, до отримання переваг від застосування технологій і нових підходів у медицині; до захисту і забезпеченню їх прав, щоб вони могли робити вибір, вільний від примусу або дискримінації. Жінки повинні розробляти програми, які торкаються їх здоров'я, а не лише бути об'єктами застосування цих програм [4, с.307].

На думку експертів, вирішенням питань рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на центральному і місцевому рівнях займаються різні управління та відділи, які не становлять єдину цілісну управлінську вертикаль. Гендерні питання не є наскрізними у роботі центральних органів виконавчої влади.

Органи влади ігнорують питання гендерної рівності. В умовах складної політичної ситуації в країні питання якісного впровадження державної гендерної політики не на часі і мало можна прогнозувати час, коли гендерні

питання реально стануть на порядок денний [5, с.26].

Однією з головних причин, що сприяють поширенню дискримінації за ознакою статі в українському суспільстві, є те, що дискримінація у всіх її проявах в Україні практично не карається. Норми законів, які гарантують рівність і недискримінацію, є деклараціями. Держава нездатна забезпечити дотримання задекларованого принципу рівності, оскільки органи влади не мають реальних важелів впливу на порушників.

Основною проблемою залишається декларативний характер гендерної рівності в нашому суспільстві та формальність прав жінок. Продовжують існувати стереотипи масової свідомості, згідно з якими жінка розглядається як слабка порівняно з чоловіками істота і як така, що є другорядною в суспільному, політичному та економічному житті [6, с.17].

Необхідним для боротьби з дискримінацією за ознакою статі є запровадження концепції непрямой дискримінації у свідомість підприємців та працівників, набуття нею статусу частини культури виробничих /торговельних /комерційних відносин [8, с.71].

На регіональному рівні дуже важливими є дослідження гендерного портрету області або міста. Результати досліджень з гендерної політики вкрай необхідні. І керівники, які розуміються на гендерних питаннях, доволі активно оперують даними цих досліджень. Громадська складова у реалізації гендерної політики є більш активною, ніж державна. При цьому доволі часто громадські організації компенсують (а інколи й замінюють) функції державних установ.

За результатами узагальнення відповідей експертів, що брали участь у глибинних інтерв'ю, можна сформулювати такі пропозиції та рекомендації стосовно посилення національного механізму реалізації гендерної політики.

В інституційній сфері: 1. Запровадити для керівників центральних та місцевих органів виконавчої влади звітність про проведену ними роботу та персональну відповідальність за невиконання обов'язків щодо забезпечення рівності жінок і чоловіків. 2. Запровадити систему медичних, психологічних і юридичних консультативних пунктів для жінок у районних центрах. 3. Встановити, що посадові особи центральних та місцевих органів виконавчої влади, на яких покладені функції щодо забезпечення рівності прав і можливостей жінок і чоловіків, організують, у межах своїх повноважень, роботу відповідних органів виконавчої влади.

У просвітницько-інформаційній сфері: 1. Запровадити на постійній основі громадські слухання про порушення прав жінок. 2. Запровадити на постійній основі навчання щодо подолання дискримінації стосовно жінок для працівників міліції, прокурорів, прикордонників та суддів. 3. Створити ефективну процедуру повідомлень щодо випадків порушення рівноправності та дискримінації жінок з боку працівників правоохоронних органів. 4. Проводити спеціальні інформаційні кампанії серед населення щодо висвітлення важливос-

ті гендерних питань. 5. Ввести в освітні програми навчальних закладів усіх рівнів акредитації спеціальний предмет з основ гендерних знань. 6. Широко висвітлювати результати й пропозиції досліджень з гендерної тематики серед депутатів, посадовців усіх рівнів, привертаючи увагу до проблемних питань й застосовувати громадський контроль за їх виконанням

У галузі моніторингу та освіти: 1. Удосконалити збір гендерної статистики та відновити на постійній основі підготовку «Гендерного аналізу українського суспільства». 2. Запровадити моніторинг реалізації гендерної політики в Україні. 3. Посилити громадський контроль за виконанням міжнародних зобов'язань та задекларованих принципів рівності прав та можливостей жінок і чоловіків [7, с.69-77].

Поруч з необхідністю законодавчого забезпечення рівних прав жінок та чоловіків, не менш важливим є рівень усвідомлення цієї проблеми якнайширшим колом громадян у суспільстві. Громадська думка та стереотипи пересічних громадян щодо соціальних ролей жінки у суспільстві певною мірою відображають ситуацію, що склалася. Для того, щоб ситуація в Україні докорінно змінилась, поряд із заходами які застосовуються органами державної влади необхідно змінити традиційні уявлення та стереотипи, що існують у свідомості людей, особливо відносно прийнятих у суспільстві поглядів стосовно соціальних ролей жінок та чоловіків

Позитивні зміни у житті жінки можуть відбутися лише при умові рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійної підготовки; у праці та винагороді за неї; в реалізації прав на охорону праці, здоров'я та достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї; у створенні гармонійних умов для поєднання праці з материнством. Іншими словами, мати реальне право і можливості на реалізацію цілісного і повноцінного розвитку своєї особистості як в професійній, так і в сімейній діяльності

Висновки. Применшення ролі жінки в суспільстві, неухвалене ставлення до її професійної та сімейної ролей на сучасному етапі розвитку українського суспільства значно поглибили старі "жіночі" проблеми і викликали до життя нові, а також погіршили стан її здоров'я. Як вказують дослідники, жінки значно частіше, ніж чоловіки, страждають різноманітними емоційними розладами, серед яких виділяються депресія і численні тривожні розлади. Професіонали, які працюють у сфері охорони психологічного здоров'я, бачать в цьому наслідки як факторів вразливості (таких, як пасивність і залежність), властивих традиційно жіночим ролям, так і, можливо, особливих стресорів, з якими доводиться справлятися багатьом сучасним жінкам (виконання материнських, господарських і професійних обов'язків у повному об'ємі) в міру стрімкої зміни традиційних ролей. Соціальні ролі сучасних чоловіків і жінок стають більш схожими, ніж у минулому, хоча проблема нерівності та асиметрії ролей чоловіків і жінок у суспільстві, як бачимо, залишається.

Список використаної літератури

1. Альошина Ю.Є., Волович А.С. Проблеми засвоєння ролей чоловіка та жінки // Питання психології. – 1991. – № 4. – С.74-82.
2. Берн Ш. Гендерна психологія. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2001. – С.123-162.
3. Бондаренко Л.Ю. Роль жінки: від минулого до сьогодення // Суспільні науки і сучасність. – 1996. – № 6. – С.163-170.
4. Говорун Т.В., Кікінеджи О.М. Гендерна психологія: Навч. посіб.. – Вид. центр «Акад.», 2004. - 307 с.
5. Івченко Ю. Историчний аналіз ролі жінки в суспільстві // Економіка, фінанси, право. – 2007. – №4. – С. 25-28
6. Резнік Г.О. Становище жінки в Українському суспільстві // Право. – 2001. - №8. – С.16-19.
7. Сукуватий В.А. Бізнес-леді: Міфи і реальність // Соціологічні дослідження. 2002. – № 11. – С.69-77.
8. Турецька Г.В. Ділова активність жінок і сім'я // Соціологічні дослідження. 2001. – №2. – С.67-73.
9. Чекаліна А.А. Гендерна психологія: Навчальний посібник. – М.: Ось, 2006. – 256 с.

Стаття надійшла до редакції 27.04.2017 р.

Борщ Константин

кандидат социологических наук, доцент
доцент кафедры социологии и социальной работы
ДВНЗ «Ужгородский национальный университет»
г.Ужгород, Украина

Ляшко Марьяна

преподаватель кафедры социологии и социальной работы
ДВНЗ «Ужгородский национальный университет»
г.Ужгород, Украина

ГЕНДЕРНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ КАК СОЦИАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА СОВРЕМЕННЫХ ЖЕНЩИН

В статье рассмотрено как гендерные стереотипы влияют на социальное положение женщин, какие последствия у гендерной дискриминации, основные направления гендерной политики для снятия эффекта гендерной дискриминации. Проанализировано работы зарубежных и отечественных исследователей, зависимость понятий гендерная дискриминация и гендерный стереотип, влияние гендерных стереотипов на трудовую деятельность женщин. Определены основные последствия гендерной дискриминации женщин, основные направления и инструменты снижения дискриминации для улучшения положения женщин в институциональной сфере, в области мониторинга и образования, в просветительско-информационной сфере.

Ключевые слова: гендер, гендерные отношения, дискриминация, гендерный стереотип.

Borshch Kostyantyn

Candidate of Sociological Sciences, PhD, Associate Professor
Department of Sociology and Social Work
State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

Lyashko Maryana

Lecturer of the Department of Sociology and Social Work
State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

**GENDER STEREOTYPES
AS A SOCIAL PROBLEM OF MODERN WOMEN**

In Ukraine the issue of status of women in a society is given too much attention, but despite the best efforts of public authorities, the situation is still not completely solved. The place and role of women in society is one of the eternal questions. Historically, women have far fewer opportunities than men for the manifestation of their abilities. The reason for this is the attitude of society towards women. A woman can be realized as a person only motherhood and family life, and as for professional growth and social and political activities are considered secondary. This attitude toward women is a violation of their rights. Men and women in the developing socialization focus on their sexual identity. Sexual identification begins in early childhood and reinforced throughout life. The relevance of this issue is certainly growing. The purpose of the article is to consider the specifics of women`s social problems. And also work out some recommendations how to remove them in modern society.

Key words: gender, gender relationship, discrimination, gender stereotype.